

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

PSYCHOLOGICAL READINESS OF THE PEDAGOGICAL COMMUNITY AND THE PUBLIC FOR THE IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL INNOVATIONS

Гриценюк Людмила Іванівна, науковий співробітник лабораторії
психології спілкування
Інституту соціальної і політичної психології НАПН України

Grytsenok Liudmyla I., Kyiv, Ukraine

Анотація: На основі теоретичних та емпіричних розвідок питань впровадження реформ в сфері загальної середньої освіти, окреслено значення та зміст психологічної готовності суб'єктів впровадження (особистості та спільноти) до їх підтримки і прийняття та обґрунтовано необхідність підвищення толерантності до ситуації невизначеності як умови успішного прийняття педагогічною спільнотою та громадськістю освітніх інновацій.

Ключові слова: Освітні інновації, психологічна готовність до впровадження інновацій, толерантність до невизначеності.

Annotation: On the basis of studying the issues of realization of reforms in the sphere of general secondary education, the importance and content of the psychological readiness of the subjects of implementation to the support and acceptance of changes are outlined. Also substantiates the need to increase tolerance to the situation of uncertainty as a condition for successful adoption by the educational community and the public of educational innovations.

Key words: educational innovations, psychological readiness for introduction of innovations, tolerance to uncertainty.

Зміни сучасного світу, в силу своєї масштабності, динамічності, швидкості та варіативності стали сутнісною характеристикою нинішньої дійсності. Ці зміни зачіпають всі сторони життя суспільства, ставлять перед сучасною освітою нові завдання. Тому нинішнє оновлення системи освіти є не черговою кампанійщиною чи «модними» забаганками, а продуманою відповіддю на виклики в сфері освіти і особистісного становлення нового покоління.

Основна мета шкільної реформи – висока якість освіти для кожної дитини. Сучасному суспільству потрібні саме ті люди, які не бояться ставити запитання, не бояться приймати рішення, не бояться нестандартно мислити. Середня школа згодом стане 12-річною, старшокласники оволодіватимуть першою професією і впевненіше входитимуть в доросле життя. В молодшій

школі реформа вже стала реальністю. В середній і старшій поки лише придивляється і готується до змін. З 2018-19 н.р. першокласники навчаються за новим стандартом. Триває осмислення нових та очікуваних реалій. Змінюється багато: зміст освіти, методика навчання та і саме освітнє середовище, відмінюється домашнє завдання та оцінки в першокласників, надається нове технічне забезпечення та вводяться інтерактивні заняття. НУШ робить акцент на компетенціях і цінностях учнів. Звідси й інші методики, які передбачають новітнє обладнання, і навчання вчителів.

Стрімке реформування системи загальної середньої освіти актуалізувало питання забезпечення готовності до прийняття та підтримки цих змін всіх учасників освітнього процесу, територіальних громад та широкої громадськості. Перші безпосередньо є цільовими групами змін – як власне учні, задля навчання та виховання яких і функціонує система освіти, так і педагоги, яким теж нелегко прийняти новинки і уникнути впливу професійних стереотипів, та батьки – в очікуванні котрих присутні іноді суперечливі тенденції: турбота про дитину легко поєднується з перекладанням відповідальності за процес її формування на навчальний заклад. ОТГ ж, котрі в умовах децентралізації наділені свободою в розвитку та підтримці освітньої системи, а разом з тим і відповідальністю - часто не усвідомлюють, а частіше – не хочуть чи і відмовляються приймати цю відповідальність (моральну, фінансову, організаційну, іншу ресурсну) через закоренілу патерналістичну, споживацьку позицію у стосунках громадянин-громада – держава (враховуючи, що середня ланка як суб'єкт стосунків довго практично не функціонувала).

Але інновації в освіті - це не просто кількісні чи якісні зміни. Соціальна психологія інновацій проводить дефініцію між інноваціями та рутинними операціями - відомими відпрацьованими процесами, керованими на основі звичних знань. Інновації є процесом безперервного експериментального навчання, продуктом якого є нові, використані на практиці, знання. «Операції» створюють сьгоднішню цінність (наприклад -знання), тоді як «інновації» створюють майбутні можливості (на сьгодні – нестандартні способи дій, стосунки, гнучкість, креативність, навички самоменеджменту тощо). Основна різниця між операціями і інноваціями - невизначеність. В контексті інновацій зменшується значення планування, прогнозування і обмеження засобів і форм певними рамками. Але впродовж всього процесу творчість і рутина тісно переплітаються. Рутинні завдання необхідні, але практично не мають цінності самі по собі. Їх основне завдання і цінність – бути засобом, обслуговувати процес творення нових знань. [8]

У минулому столітті інновації були суто технологічними, а в нинішньому - системними, тобто стали явищем соціальним. Вони народжуються в ході перехресного запилення ідей, причому найбільш ефективно - в крос-функціональних командах. Тому і управління такими інноваціями вимагає спеціальних підходів. Якщо намагатися управляти невизначеностями,

властивими інноваціям, застосовуючи ті ж самі інструменти і менталітет, які використовувались для управління чітко визначеними «операціями», заздалегідь можна очікувати невдач, наскільки сильно дійсність відрізнятиметься від прогнозів. Найефективніше управляти невизначеностями, властивими інноваціям, можна лише за допомогою динамічного процесу навчання, будуючи нові гіпотези у відповідь на нові невизначеності, тестуючи їх і створюючи в результаті нові знання.

При управлінні інноваціям, як це вже очевидно із описаного вище, недоцільно дотримуватися «єдино вірного» плану, оскільки неможливо наперед передбачити динаміку усіх подій і проміжних результатів. Отже для впровадження інновацій треба стати і управлінцем-менеджером змін, і заповзятливим лідером - приступити до роботи і до експериментів, вчитися і адаптуватися у міру просування вперед. Саме так і діють успішні інноватори: йдуть вперед, повертаються, досліджують бічні шляхи, і потім знову йдуть вперед.

Готовність особистості до іновацій, таким чином, проявляється також в наявності (сформованості) такої характеристики, як толерантність до невизначеності – особистісної якості, необхідної для успішної адаптації до ових, неочікуваних подій, яка виявляється у здатності до прийняття рішень та осмисленні проблеми в умовах дефіциту інформації і неможливості передбачити всі наслідки та у здатності витримувати напругу кризових, проблемних, нестандартних ситуації (що суттєво в умовах кардинальних освітніх змін). Окрім того, варто згадати, що показники «толерантності у ставленні до складних задач та невизначених ситуацій корелюють із показниками психологічного благополуччя. що саме по собі є ресурсом для учасників інноваційних процесів.

Сконцентрованість на проблемах управління іноді не дає розпізнати складнішу і вагомішу проблему впровадження інновацій – психологічну, методичну і організаційну готовність персоналу і громади до інноваційної діяльності. Насаджувані «згори» найкращі нововведення в школі будуть проігноровані або саботуватимуться, якщо власне суб'єктами освітньої діяльності ці нововведення не будуть сприйматися як прийнятні. важливі, корисні, необхідні. Тому доречно змістити фокус дослідження із проблеми ефективності інновацій та змін із проблематики впровадження (успішність здійснення змін, кількісні показники реформ) - на психологічну: ставлення до інновацій; стан суспільства і груп людей під впливом змін і нововведень.

Дані емпіричних досліджень Інституту соціальної та політичної психології за 2016-2019 роки, які включали питання ставлення до очікуваних та реалізованих змін в системі загальної середньої освіти, свідчать про те, що останнім часом загальне позитивне ставлення до реформування освіти не завжди виявляє сприятливу щодо прийняття цих змін динаміку. Наприклад,

мало не кожне із запроваджуваних у початковій школі нововведень наразі має чимало опонентів, у тому числі й серед педагогічної спільноти.

То ж навряд можна очікувати ефективного впровадження освітніх реформ за відсутності прихильного, хай і критичного, ставлення до нових вимог, підходів в освіті, які потребують перебудови усталених стереотипів рольової поведінки, стосунків з іншими учасниками освітнього процесу тощо.

В сучасній психології психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності особистості, її регуляції, стійкості та ефективності. В контексті особистісного підходу психологічну готовність до інновацій є результатом підготовки до відповідної діяльності. Це стійке, багатостороннє, ієрархічне утворення особистості, що містить адекватні вимогам, змісту та умовам діяльності компоненти (мотиваційний, когнітивний, операційний тощо), які у сукупності й дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність (К. Дурай-Новакова, М. Дьяченко, Л. Кандиборич, Л. Карамушка, В. Моляко, В. Сластьонін, А. Смирнов).

У психологічній науці поняття готовності до діяльності розглядається з двох боків: 1) як інтегральна характеристика особистості, що забезпечує взаємозв'язок внутрішнього стану людини із зовнішніми ситуаційними умовами, майбутніми завданнями та цілями діяльності; 2) як активний стан концентрації можливостей людини, що виявляється залежно від її індивідуальних, особистісних і суб'єктних особливостей та умов діяльності. Цей стан передбачає: послідовне усвідомлення цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш вірогідних способів дії, прогнозування результату й зусиль, необхідних для його досягнення. Активний стан визначає здатність до діяльності (на особистісному рівні); сукупність знань, навичок, умінь і компетенцій, що забезпечують продуктивність діяльності (на функціональному рівні); передналаштування до діяльності (на психофізіологічному рівні).

Згідно моделі М.І. Дьяченка та Л.О. Кандибовича, підхід до вивчення психологічної готовності передбачає розподіл на особистісний та функціональний. З позицій функціонального підходу, психологічна готовність розглядається як психофізіологічний стан, що характеризується активізацією психічних функцій, здатністю мобілізувати фізичні й психічні ресурси для ефективного здійснення діяльності (В.А. Алаторцев, Є.П. Ільїн, М.Д. Левітов та ін.). Особистісний підхід передбачає тлумачення готовності як інтегративного особистісного утворення, що сприяє успішній діяльності (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Л.А. Кандибович І.С. Кон, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн, В.С. Мерлін, В.В. Столін, І.І. Чеснокова, О.В. Шорохова та ін.). [2, с. 5-8]

Психологічна готовність, окрім загальних структурних компонентів (мотиваційного, когнітивного, операційного, особистісного тощо), може включати і специфічні для певного виду діяльності компоненти. Психологічний рівень інноваційної діяльності є предметом спеціального вивчення в

дослідження зарубіжних (Р. Маслоу, Ф. Харцберг та ін.), так і вітчизняних учених (Л. Карамушка, В. Семиченко, Ю. Швалб та ін.). Проблеми готовності вчителів до інноваційної діяльності вивчали І. Богданова, І. Гавриш, Л. Даниленко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, Н. Дука, В. Загвязинський, В. Сластьонін, Т. Побєдова, Л. Подимова, О. Шапран та ін.

Аналіз наукових джерел свідчить, що успішність інноваційної діяльності багато в чому залежить від психологічної готовності педагога до сприйняття і реалізації нововведень (М. Боришевський, Г. Головін, В. Загвязинський, Н. Клокар, Л. Мітіна, Є. Павлютенков, Н. Попель, О. Соснюк, О. Францева та ін.). Дослідники інноваційних процесів відзначають, що наслідками нововведень можуть стати зміни у способах діяльності, стилі мислення, рівні культури, світогляду самих інноваторів. Так М. Кларін наголошує, що за своїм основним змістом поняття “інновація” відноситься не тільки до створення й розповсюдження новацій, але й до змін в способах діяльності, стилях мислення, які з цим пов’язані [4, с. 56].

Готовність до інноваційної діяльності передбачає, що особистість усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, а й на особистісному рівні. Однак включення в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування психологічної готовності до творчої інноваційної діяльності. Тому успішність інноваційної діяльності, її технологічна складова опосередковуються особистісним фактором у структурі готовності до неї педагога.

Оскільки зміни, які передбачаються в системі освіти стосуються і власне школярів та їхніх родин, не менше значення має і готовність громадськості сприйняти і підтримати освітні реформи. [3]

Дослідження Інституту соціальних та політичної психології НАПН України з 2016 по 2019 рік мали на меті виявити ставлення громадян до основних інновацій у закладах середньої освіти. «Мало не кожне із запроваджуваних у початковій школі нововведень має чимало опонентів, у тому числі й серед суб’єктів освіти. Так, близько третини опитаних педагогічних працівників і приблизно кожен четвертий–п’ятий з батьків негативно ставиться до відстрочення терміну, з якого від дітей можна вимагати знання напам’ять таблиці множення, заборони домашніх завдань у 1 класі та істотного їх обмеження в початковій школі загалом, дозволу першокласникам писати простим олівцем та користуватися гумкою, а також скасування оцінок у 1–2 класах та нормативів на швидкість читання». [9]

Позитивне ставлення до нововведень частіше спостерігається серед педагогічних працівників та батьків, які є суб’єктами освіти, тобто у осіб, котрі мають досвід їх прийняття і впровадження.

Понад половину опитаних позитивно ставляться до посилення виховного потенціалу навчального процесу, що передбачає виховання в учнів здатності працювати в колективі, розв’язувати конфлікти, формувати власну думку тощо

(83,4% загалом, 94,5% педагогічних працівників і 88,1% батьків); запровадження ранкових зустрічей, які дають можливість учителю і учням спілкуватися, спільно планувати день (60,3%, 75,1% і 67%, відповідно), дозволу писати простим олівцем і користуватися гумкою першокласникам (58,5%, 59,2% і 60,2%, відповідно), скасування нормативів на швидкість читання (58,5%, 59,4% і 63,9%, відповідно), заборони домашніх завдань у 1 класі та істотного їх обмеження в початковій школі загалом (54,7%, 59,5% і 61,2%, відповідно).

Причому зріс рівень підтримки відтермінування таких недавно суперечливих в оцінках батьків та педагогів нововведень, як вивчення напам'ять таблиці множення, дозволу писати простим олівцем і заборона домашніх завдань у 1 класі та істотне їх обмеження в початковій школі загалом. Подальші обговорення із педагогами та батьками дозволяють припустити, що це обумовлено і тим, що страхи і інші негативні експектації, пов'язані з неготовністю прийняти нове, незвичне в досі усталеному педагогічному процесі, не здобули свого підтвердження. Успішний досвід проходження перших кроків реформи породив позитивний досвід упровадження, який учасники реформування проєктують і на наступні кроки.

Попри загалом позитивне ставлення респондентів до нововведень в початковій школі, динаміка цього ставлення, передусім серед суб'єктів освіти, характеризується неоднозначними тенденціями. За даними того ж ІСПП (див. «Довідник...») кількість педагогічних працівників та батьків, які негативно ставляться до скасування оцінок у 1–2 класах і нормативів на швидкість читання поки що зростає. Не виключено, що причиною такої динаміки є все та ж психологічна неготовність до ситуації відсутності звичного оцінювання (в балах, нормативах тощо).

Соціально-психологічними причинами «неприйняття», а значить, і відсутності психологічної готовності до впровадження змін, є і загальна соціально-політична ситуація в країні, тенденції знецінювання всіх дій влади в умовах фактично виборчої боротьби. Злива негативної інформації про реформи і їх ініціаторів та рушіїв теж породжує негативні очікування та протестні настрої населення і професійної педагогічної спільноти зокрема. Наприклад, в південних областях, де політична ситуація менш стабільна, зміни в освітній системі сприймаються більш негативно, адаптація до них триває довший час, ніж у інших регіонах. Вплив соціально-політичних факторів можна спостерігати і в тому, що найбільш позитивно майже до всіх запроваджуваних у початковій школі нововведень ставляться мешканці Західного регіону: частки позитивних оцінок можуть перевищувати 60%, а негативних зазвичай не перевищують 15%. (там само) А от інформація, що молодші респонденти більш готові до прийняття нововведень, більше відповідає віковим особливостям в готовності до прийняття нового.

До розкриття психологічної сутності готовності до впровадження інновацій вчені підходять з різних психологічних позицій. Різне визначення категорії пояснюється складністю та багатогранністю самого феномена психологічної готовності; розходження базових теоретичних підходів до розуміння сутності явища та контекстів її наукового дослідження; рівнем та широтою аналізу дослідниками феномена (неоднаковим рівнем узагальненості, комплексності розуміння проблеми); специфікою та складністю активності, передумовою регуляції якої виступає психологічна готовність. При всій множині підходів та різномірності поглядів на явище психологічної готовності можна виділити ряд, спільних для різних інтерпретацій характеристик – це системність при розгляді її складових, потенційність психологічного утворення та інтенційність (спрямованість на певний об'єкт).

Сутність поняття «готовність» у зв'язку з категорією «ставлення», дослідження якого пов'язують з іменами О.Ф.Лазурського та В.Н.Мясищева, розкривається як один із регуляторних механізмів поведінки людини, її діяльності. Ставлення набуваються у процесі досвіду, при цьому акцентуємо увагу на їх відрефлексованості, усвідомленості. Поняття «ставлення» можна розглянути як активну, інтегровану, вибірково готовність особистості вступати у зв'язок із різними сторонами дійсності (в нашому випадку - змінами в системі освіти). Інтегрованим вираженням ставлення, що ґрунтується на набутій готовності до чітко визначених реакцій, наразі інноваційної діяльності, є настанова. Настанова, як і ставлення - виражає готовність, мобілізацію внутрішніх сил індивіда чи спільноти на діяльність, активність. Але активність, яка лежить в основі готовності на рівні ставлення, вибірково, ситуативна, тоді як на рівні настанови вона фіксована у певному напрямі, що більше відповідає завданням прийняття змін та готовності до їх упровадження.

Показниками готовності до запровадження інновацій виступають: усвідомлення потреби та особиста переконаність в необхідності запровадження інновацій, поінформованість про новітні освітні практики та досвід, зорієнтованість на власний успішний досвід – від наслідування до креативного підходу, готовність до подолання труднощів та пошуку шляхів їх вирішення, оволодіння практичними навичками освоєння нового досвіду, зокрема інновацій в освіті.

Серед складових психологічної готовності: стійкі (професійно значущі якості, здібності, характер, досвід) і динамічні (усвідомлення завдань, умов, в яких буде відбуватися її виконання, визначення шляхів досягнення і т.д.). На психологічну готовність (як це, наприклад, відобразилось і в даних наведеного вище дослідження) впливають також конкретні умови, в яких здійснюється діяльність з упровадження освітніх інновацій.

До зовнішніх і внутрішніх умов, що обумовлюють психологічну готовність до впровадження освітніх інновацій, слід віднести: зміст завдань, що впливають із відповідної візії, бажаного результату реформ, проблеми їх

вирішення, новизну, творчий характер завдань; середовище, в якому реалізується діяльність; особливості стимулювання дій і результатів; мотивацію кожного учасника чи спільноти, наявність позитивного ставлення та настанови-прагнення до досягнення того чи іншого результату; оцінку ймовірності досягнення результатів (реалізації очікувань); самооцінку власної підготовленості (на індивідуальному та системному рівні, як то спільнота вчителів, педколектив школи, ОТГ тощо); самопочуття суб'єктів інноваційної діяльності (в разі громади (ОТГ) - і функціональність колективного суб'єкта); особистий досвід мобілізації сил – власних та спільноти - на вирішення певних завдань; вміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності; уміння налаштовуватись, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності.[5]

Впровадження освітніх інновацій в НУШ, пов'язане з ростом суб'єктності, свободою вибору, опорою на справжні а не декларовані цінності, креативністю та відкритістю новому, від зміни методів, підходів і процедур до вибудови нової партнерської структури стосунків і управління, не може бути ефективним без розуміння, активної підтримки цих змін або хоча б пасивного прийняття (згоди) громадськістю та безпосередніми учасниками освітнього процесу, особливо педагогічною спільнотою як головним суб'єктом освітніх перетворень.

Однією із важливих завдань покращання готовності учасників освітнього процесу до впровадження освітніх реформ є формування у них, толерантності до невизначеності як важливої особистісної характеристики готовності до впровадження інновацій, що включає в себе готовність приймати виклики, бути відкритим до новизни, вміння знаходити ресурси для вирішення нестандартних завдань.

Література

1. Вітюк В.В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»/ В.В. Вітюк // Педагогічний пошук. - № 2 (94), 2017. С. 3-6.
2. Методика дослідження готовності студентів-першокурсників до навчально-професійної діяльності (навчальне видання) [О.В. Романенко, Л.І. Гриценко, М.М. Василенко]. - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. - 72 с
3. Дзюбко Л.В. Безпечний простір взаємодії в системі «вчитель-учень» в рамках Нової української школи / Л.В. Дзюбко //Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності: матеріали Круглого столу присвяченого творчій спадщині І.О. Синиці (Київ, 12 листопада 2018 р.). - К., 2018. [Електрон. ресурс]: Режим доступу: <https://fdotadotr.wordpress.com/about/>
4. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М.В. Кларин. – М.: Наука, 1977. – 223 с.

5. Коновальчук І. Психологічні аспекти готовності учителів до інноваційної діяльності / Іван Коновальчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. – Випуск 4. – частина 1. – С. 155-161.

6. Махновець Ю. А. Забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій у системі роботи вчителя з батьками першокласників в умовах Нової української школи... С. 64-67

7. Психолого-педагогічне забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 01 листопада 2017 р.) – К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2018. – 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/konferenciji-ta-seminari>

8. Советова О. С. Социальная психология инноваций (Основания, исследования, проблемы) : Диссертация на соискание научной степени д-ра психол. наук по спец-ти 19.00.05 : СПб., 1998 315 с.

9. Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2016–2018) : Довідник / Слюсаревський М. М., Гуменюк О. І., Дворник М. С., Черниш Л. П. - Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – №2 – Київ, 2018. – 261 с.

